

Là nua che la natira è la pli bella

Guid da la Pro Natura Grischun tras 12 territoris da protecziun incumparabels

■ **La Pro Natura Grischun è vegnida fundada l'onn 1965 sco secziun da la Pro Natura. Per il giubileum da 50 onns ha l'organisaziun ed in guid che preschenta pli detagliadain 12 objects natirals che stattan sut sia surveglianza.** La tscherna dals territoris pussibilescha als visitaders da prender invista da la varietad da la natira che cumpiglia la multifariadad da las spezias e la biodiversità, l'impurtanza da la scienza natirala, las finamiras da protecziun per plantas ed animals rars u en singuls cas er la moda fitg particulara da la cultivaziun e tgira. Tar ils territoris da protecziun situads en la Surselva, il Grischun Central e l'Engiadina/Val Müstair cuntegna il guid mintgamai ina descripziun en versiu rumantscha.

Mulin Sut – in stgazi dublamain incumparabel

En la Foppa, la regiun enturn Glion, datti da scuvrir territoris natirals fitg ritgs. Il vair stgazi è il territori natiral protegi per lung dal Rain Anterior sper Castrisch. Guauds da riva, prada, palids, puzs e territoris da riva fan part da sia varietad.

El tutga per part tar in territori da riva d'impurtanza naziunala ed è perquai protegi severamain. El sa chatta plinavant a l'entrada da l'enconuscha chavorgia dal Rain, la Ruinaulta, ch'è medemamain in territori da muntada naziunala. Il territori natiral protegi dad Isla Sut, Mulin Sut e Grava sper Castrisch è damai dublamain incumparabel.

Tgi che arriva nà da Glion chatta l'entrada dal territori protegi directamain suenter avair traversà il Glogn. Entamez in guaud maschadà cler sa chatta l'emprim puz pli grond, en il qual las raunas da prada mettan la primavaira lur ovs. Las auas dal territori en in pau zuppadas e strusch accessiblas. I va vinavant per lung dal Rain Anterior. Sperasvi a bancs da glera e prada avain nus adina la ramur da l'aua en l'ureglia. En il center da l'object da protecziun sa chattan puzs, palids bassas, prada magra, ognas d'auas e territoris natirals sumegliants en stretga vischinanza. I vala la paina da sa prender pèda, da guardar, da tadlar e da percepìr.

Ognas da flums e d'auas tutgan tar ils spazis da viver pli multifars da la Svizra. Ellas vegnan caracterisadas da la dinamica da las auas. Inundaziuns tras auazuns pon modifitgar las ognas en intervals regulars u irregulars. Tar il territori da flums tutgan dentant er spazis da viver che na vegnan betg inundads e ch'èn tuttina caracterisads dal flum. Questa multifariadad da spazis da viver – umids u sitgs – è la basa da la gronda biodiversità.

Vinavant vai giu per la val en direcziun dad Isla Sut. Tar la plazza da picnic cuntanschan ins in spazi da viver cumpletamain different: quel da l'ogna Grava. Là nua ch'ins ha anc avant paucs onns explotà glera en il Rain sa furman uss bancs da glera e da sablun, guauds d'ogna stgets e veders – in pitschen paradìs. Ils bancs da glera èn tranter auter il spazi da viver dal rivaun cumin e dal gravarel pitschen; lur cuadas sa chattan sin las inslas da glera. L'access a questas è perquai scumandà durant il temp da cuada. Ina tavla d'infurmaziun al lieu instruescha il visitader. Tgi che passa vinavant tras las ognas po er chattar la channatscha pitschna, ina spezia da plantas tipica, fitg rara e cunquai protegida.

Stgettas ognas na drovan nagin mantegniment spezial, ellas sa renoveschan sezzas cun las auazuns. Ognas inveteradas drovan tut tenor il gener dal spazi da viver tschertas mesiras da cultivaziun, per exempel sch'i sa tracta da palids u prada magra. En il center stat qua il cumbat cunter neofitas. Pro Natura Grischun s'occupa en cas da basegn da questa cultivaziun sco partenaria da contract da la vischnanca.

In stgazi dublamain incumparabel

En la Foppa, la regiun enturn Glion, datti da scuvrir territoris natirals fitg ritgs. In vair stgazi è il territori natiral protegi per lung dal Rain Anterior sper Castrisch. Guauds da riva, prada, palids, puzs e territoris da riva fan part da sia varietad.

El tutga per part tar in territori da riva d'impurtanza naziunala ed è perquai protegi severamain. El sa chatta plinavant a l'entrada da la conuscha chavorgia dal Rain, la Ruinaulta, ch'è medemamain in territori da muntada naziunala. Il territori natiral protegi dad Isla Sut, Mulin Sut e Grava sper Castrisch è damai dublamain incumparabel.

Tgi che arriva nà da Glion chatta l'entrada dal territori protegi directamain suenter avair traversà il Glogn. Entamez in guaud maschadà cler sa chatta l'emprim puz pli grond, en il qual las raunas da prada mettan la primavaira lur ovs. Las auas dal territori en in pau zuppadas e strusch accessiblas. I va vinavant per lung dal Rain Anterior. Sperasvi a bancs da glera e prada avain nus adina la ramur da l'aua en l'ureglia. En il center da l'object da protecziun sa chattan puzs, palids bassas, prada magra, ognas d'auas e territoris natirals sumegliants en stretga vischinanza. I vala la paina da sa prender pèda, da guardar, da tadlar e da percepìr.

Uaul Prau Nausch – a spass tras il guaud selvadi

Cur ch'ins guarda da Sedrun en direcziun da la Val Nalps dat en egl il guaud da pigns spundiv e stgir a l'entrada dretga da la val. 65,6 hectaras da quest èn part dal reservat da guaud natiral Uaul Prau Nausch. Dapi l'entschatta 2007 na datti qua nagina giudida forestala per la durada da 50 onns.

La Scola politecnica federala da Turitg perscrutescha il svilp da quest guaud da muntogna; senza giudida en il reservat, cun giudida en ina strivla da segirezza ordaifer il territori. Il reservat dal guaud da natira è gia uss spazi da viver per spezias raras d'animals e da plantas. El è plinavant in object d'illustraziun dal svilp natiral dal guaud.

Ina senda d'aventura maina tras la part settentriunala da l'Uaul Prau Nausch. Qua determineschon pigns che creschan ad aut e chaglias d'izuns d'ina autezza da fin ad in meter il caracter dal guaud. Els porschan protecziun e nutriment per numerusas spezias d'animals e da plantas. Quai che dat er adina puspè en egl èn plantas sitgas che stantan en pè u giaschan per terra. Questa laina morta è plaina da vita: circa in tschintgavel da tut las spezias en il guaud e circa 2500 spezias da bulieus èn dependents dad ella. Tut tenor il grad da decumposiziun e l'umidità dal lain e da la scorsa sa furman spazis da viver minimalis che vegnan utilisads da spezias fitg differentas. Sin ils truncks smarschids sa colonieschan finalmain puspè novs pigns, uschia ch'i po crescer ina nova generaziun da plantas. Vers il cunfin superiur dal guaud daventan las plantas pli pitschnas. Sin terratsch pli profund s'uneschan ellas a gruppas da plantas pli pitschnas e pli grondas. Ils pigns a l'ur han roma fin giu per terra, a l'intern creschan persuerter plantas pli autas. Questa structura gruppada porscha avantatgs cunter pressiu da la naiv, vent, perdita d'aua, fraid e protecziun cunter il ruier dals animals.

Ruinas, la part meridiunala dal reservat da guaud natiral, è exponi pli ferm a las forzas da la natira. Sin vallatschas spundivas suondan qua gondas e crestas. Il pign po be anc sa tegnair sin las costas protegidas cunter las lavinas. Las colurs verd cleras da las plantas da feglia – tranter auter draussa, badugn, culaischen e salesch – domineschan l'aspect dal guaud. Las plantas fan frunt a las incunvegneschas da bovas, crudada da crappa e lavinas, era sch'ellas vegnan adina puspè donnegiadas a moda massiva.

Alp Flex – là nua ch'is Guaisers han runcà flurescha la varietad

Cur ch'ins chamina da Sour vers ensi, cuntanschan ins ella quasi nunspegtadain: la planira auta impressiuanta da l'Alp Flex. Tar mintga visita fascinescha ella adina puspè.

Enturn ed enturn s'auzan muntognas imposantas vers il tschiel, ma tuttas en ina distanza commensurada; ellas na fan mai

In stgazi dublamain incumparabel

Stgettas ognas na drovan nagin mantegniment spezial, ellas sa renoveschan sezzas cun las auazuns. Ognas inveteradas drovan tut tenor il gener dal spazi da viver tschertas mesiras da cultivaziun, per exempel sch'i sa tracta da palids u prada magra. En il center stat qua il cumbat cunter neofitas. Pro Natura Grischun s'occupa en cas da basegn da questa cultivaziun sco partenaria da contract da la vischnanca.

Sguard a l'intern da la publicaziun. MAD

l'impressiu da smatgar. Ins senta immediatamain la ritgezza e la singularità da questa cuntrada. Ils responsabels da la Pro Natura e ses antecessurs han realisà prest la valur da l'Alp Flex ed èn s'engaschads per sia protecziun. Durant ils onns enturn il 1960 han els cumbattì il project grond d'in territori da skis cun 10 000 letgs per esters. Pli tard èn els sa stentads per la protecziun dal Lai Neir e da las palids cunfinantas. Pro Natura Grischun è er stà padrin cur ch'ins ha zavrà la cuntrada da palì d'impurtanza naziunala e medemamain en connex cun il concept da cuntrada. Per la realisaziun da quest sa stenta la Pro Natura Grischun gia dapi onns. Uschia vegnan organisads mintg'onn champs per sanar ils mirs sitgs da l'Alp Flex. Pro Natura Grischun posseda 6,2 hectaras prada da muntogna sin l'alp. Dapi circa diesch onns ha l'organisaziun ultra da quei dus partenaris che la sustegnan en sias stentas per la protecziun da la natira sin l'Alp Flex: il Parc Ela e la fundaziun «Schatzinsel Alp Flix». Ella perscrutescha la varietad da las spezias sin la planira auta.

L'agricultura è decisiva per in'utilisaziun ecologica dal territori. L'Alp Flex n'è betg ina cuntrada natirala, ma ina cuntrada cultivada. Senza l'utilisaziun tras l'uman fissan ils spazis da viver main multifars. Senza runcadas tras ils Guaisers a partir dal 14avel tschientaner fess Flex cuvert da guaud fin ad in autezza da 2100 meters sur mar – cun excepziun da las surfatschas da pali. Las palids èn sa furmadas dapertut nua che l'aua po sa ramassar e nua ch'is process da decumposiziun da material mort da plantas sa retardeschon fermamain. Palids èn in spazi da viver per organisems spezialmain adattads. La transiziun da las palids als territoris da pastgira sitgs, naschids tras la pasculaziun, è savens fitg andetga. Qua flurescha l'erica, gist daspera creschan mistgels da turba. Là stat a sulegl ina vipra cruschada, en ina distanza da paucs meters sesa ina rauna en l'aua bassa.

La prada furma ina gronda part da l'alp, nua ch'i vegn fatg fain e pavel da silo. Grazia a la fanada relativamain tardiva posseda ella anc fitg bieras spezias. Ils territoris da pasculaziun han ina gronda surfatscha. Qua vegnan alpegiadas nursas da latg e da charn, vatgas da latg e vatgas-mamma, vatgas sitgas e chavals.

La meglieraziun agricula che vegn realisada sin l'alp duai surtut optimar la rait da sendas e vias. La varietad da spazis da viver e da spezias – pia la biodiversità – po vegnir mantegnida, sche l'utilisaziun resta ecologica er en il futur. Quai vul dir: engraschament moderà, racolta tardiva dal pavel ed ina pasculaziun adattada als lieux. La stad datti sin l'Alp Flex numerus viandants. Cun ina buna repartiziun dals visitaders sa laschan reducir ils disturbis ad ina mesira supportabla. Uschia pon tuttina bliers umans giudair la cuntrada cultivada ecologica.

Chalchera – las aucas arrivann!

Dapi l'onn 2012 lavuran a Samedan piumieras d'in gener tut particular: ina scossa d'aucas alvas sco la naiv pasculescha la pali bassa a Chalchera. I sa tracta da l'emprim project en Svizra, en rom dal qual las aucas vegnan utilisadas per cultivar la cuntrada.

La pasculaziun cun aucas da las palids bassas ch'ins na po uschiglio strusch nizegiar n'è da princip betg in'idea nova, mabain ina fitg veglia. Ma questa furma da pasculaziun è crudada en emblidanza per decennis. Simplifitgà in pau, èn las palids bassas prads «cun ils pes en l'aua». Tradiziunalmain, meglier ditg durant il 19avel e durant l'emprima mesadad dal 20avel tschientaner, han ins duvrà lur racolta per la producziun da sternim che vegniva duvrà en stalla empè da strom. Prads umids eran fitg derasads ed ins scuntrava anc savens numerus da lur abitants ch'èn oz daventads rars.

Strom pon ins en il fratemp cumprar en l'entira Europa, lavur a maun n'è betg pli dumandada. Quai èn nauschas premissas per las palids bassas. A lunga durada pon ellas vegnir mantegnidas sulettamain sch'ellas vegnan explotadas dals umans. Sch'ellas restan senza utilisaziun, chaschuna quai pli baud u pli tard che las surfatschas creschan en e finalmain ch'i crescha guaud. En la natira senza civilisaziun na fess quai nagin problem: Tras inundaziuns ed incendis da guaud vegnissan adina puspè stgaffidas novas surfatschas libras che pudessan passentar il svilp fin al guaud serrà.

En il champ da tensiuns tranter la renunzia a l'utilisaziun e la surexplotaziun tschertga la Pro Natura Grischun vias per mantegnair la prada da pali. En numerus lieux tanschi da reactivar l'utilisaziun ch'è ida a perder. I dat dentant er numerusas surfatschas, sin las qualas ins na po betg senz'auto puspè entschaiver a segar. Surtut tscherts charetschs furman uschenumnads chaglioms che cuntanschan in'autezza fin tar la schanuglia u creschan schizunt anc pli aut. Els rendan nunsussaveil da lavurar cun maschinas da segar. Precis quai è il cas en il territori da Chalchera a Samedan.

A la tschertga da soluziuns gida savens il sguard enavos. Ils purs avevan chattà cun fin sentiment per la natira e durant tschientaner precis la gista furma d'explotaziun. Na, betg per il basegn da sa dar l'etichetta da «bio» u «persistent», mabain per la simpla raschun ch'els n'avevan nagin'otra tscherna.

Là nua che l'uman na reussescha betg cun maschinas, han ils animals success. La pli gronda part dals animals che pasculeschan sin territoris umids èn dentant sensibels per malsognas, u ch'els chaschunan donns considerabels da chalzeradas. En questa situaziun po sulettamain gidar ina spezia ch'era pli baud fitg derasada, ma ch'è vegnida disfavourisada durant onns e decennis: l'auca. L'auca da Diepholz è particular-

main adattada per las surfatschas da pali bassa ch'èn ritgas d'ervas aschas. Il territori da Chalchera è predestinà per in tal project da pilot. El ha in grond potenzial per la flora e fauna, ma il medem mument n'è l'effectiv da plantas betg da fitg gronda valur. Sin ina tala surfatscha pon ins entschaiver in tal experiment, senza privel da pregiudigar spezias periclitadas.

Val Müstair – sin ils fatizs da las saivs vivas

La Val Müstair vala sco vallada plaina da calma e contemplaziun. En cuntradiziun cun il Parc naziunale che cunfinescha directamain e nua ch'i regia la natira, è ella dentant caracterisada da l'utilisaziun e tgira da l'uman. Quai che dat spezialmain en egl èn las saivs vivas.

Saivs vivas èn vegnidas eliminadas en Svizra fin a pitschnas restanzas. En la Val Müstair percuenter ha la Pro Natura Grischun pudì salvar insaquants kilometers durant ils onns enturn il 1980.

Pli baud vegnivan las saivs vivas giudidas intensivamain. D'ina vart sco separaziun da la pastgira, da l'autra vart sco furnitur da las pli differentas chaussas: laina d'arder, feglia sitga sco pavel per il muvel, pumaraida, tannins da las scorsas, ervas per cuschnar, plantas curativas, laina per lavurs da turnader u per bastuns da viandar ed uschia vinavant. Questa significaziun economica da las saivs vivas è pli tard ida a perder. A partir dals onns enturn il 1970 valevan ellas sco impediments per la cultivaziun e tschients da kilometers da saivs vivas èn vegnidas eliminadas. En il fratemp han ins puspè realisà ch'ellas han ina valur: ellas han in effect equilibrant sin il microclima. Ellas dattan suttegt ad animals utils che servan als purs. Lur atgna biodiversità ha survegnì ina gronda valur. E betg il davos: saivs vivas èn simplamain bellas; ellas enritgeschan la cuntrada per quels che tschertgan recreaziun, sajan quai indigens u giasts da vacanzas.

Dentant, sche la bostgaglia na vegn betg tgrada, entschaivan a dominar las spezias che creschan spert ed aut. Lur tetg da feglia è savens uschè spess che autra chaglia e plantas dad ervas spareschan cumpletamain – ed ensemen cun ellas er numerus utschels, animals pitschens e tgrillars. Las saivs vivas han in messadi bunamain filosofic: per ch'i possia nascher insatge bel sto sparir insatge vegl.

Il temp da la cultivaziun da saivs vivas è il pau da la vegetaziun. Plantas vegnan teradas, chaglia vegn tagliada a tschep, quai vul dir: tagliada radicalmain. En cuntradas sco la Val Müstair, nua ch'i dat tuttina anc ina gronda extensiuon da saivs vivas e d'urs da guaud, hai num intervegnir generusamain. Tuttina ston ins resguardar detagls ch'èn dependents da realitads locals.

A l'entschatta sa preschenta ina saiv viva gist cultivada en in stadi pauc attractiv. Ma la primavaira proxima para la vita savens d'explodir. Flurs profitan da la gisch dal sulegl che arriva puspè tar ellas, tgrillars ed aveuls vegnan natiers, utschels gnivan savens gia en ils emprims chatschs frestgs, chavriels maglian ervas frestgas.

Saivs vivas èn reservars per la vita. La stad servan ellas sco chombra d'uffants e suttegt per visitaders dal terren avert cunfinant. L'enviern servan ellas sco canorta segira. Numerus animals e bieras plantas sa retiran en la feglia ed en il chagliom sut la cuverta da naiv e la primavaira sa partecipeschon els puspè a las grondas activitads.

La preschenta: Pro Natura Grischun. Empreder d'enconuscher la natira – 12 territoris da protecziun da Pro Natura Grischun. Cuir 2015.

Pro Natura Grischun. Empreder d'enconuscher la natira – 12 territoris da protecziun da Pro Natura Grischun. Cuir 2015.

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=3749
www.chattà.ch